

ՀՀ ԱՐԴԻ ՏԵՂԱՆՎԱՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Անվանաբանությունը (օմոնոմասիկա), ըստ այդմ՝ տեղանվանաբանությունը (ատպոնոմիկա) զիտակուսն միջանկյալ բնագավառ է, ընկած աշխարհագրության, ազգաբանության ու լեզվաբանության հանգույցում և նյութը (եուսքը) սառուգաբանելիս եավասարապես օգտվում է այդ երեքի էլ մեկնաթանական-վերլուծարանական մեթոդներից: Սույն հանգամանքը եուշում է, որ եատկապես տեղանուններ (ատպոնիմներ), մաև անձնանուններ (անտրոպոնիմներ) կերտելիս (ըմարելիս կամ վերանվանելիս) գործնականում պետք է առաջնորդվել պուրանա-էթնո-մշակութային ուտալձով պայմանավորված անվանաբանության տեսությամբ:

Սույն զիտակուսն բանաձևումը, սակայն, իրական կյանքում եթե ինչ-որ չափով գործում էլ է, ապա միայն ենթազիտակցաբար: Աեա ինչու անվանումներ ըմարելիս և վերանվանելիս (ուվյալ դեպքում խոսքը վերարերում է տեղանուններին), մասնավորապես մեր ժամանակներում, էիմնակուսնում առաջնորդվել ու ստաջնորդվում են ալսօրյա, մեծ մասամբ պուսեմապաշա պատկերացումներով, կազմավորված ըմրացիկ գաղութարաիտությունամբ, ավանդույթի վերածված եուկերանությունամբ¹:

Դառնալով բուն խնդրին, եարկ է նշել այն հանրաեայա պարագան, որ Հայաստանի տեղանունները (բնակավայրերի, ջրավուզանների, եողանանդակների և այլն) դարերի ըմքացքում, օտարների աիրապետության եետևումքով, եայաթափվել, ալսպես աաած, «մանեմեղականացվել» (պարսկա-թրքացվել) էին²: Դա կատարվել էր մի քանի կերպ. եայ տեղանունը կամ պարզապես թարգմանվել էր, աեներ, թուրքերեն (Ծաղկուձորը՝ Դարաչիչակ, Գետաշենը՝ Չայքենը, Քարեատը՝ Դուշքեսան) կուս վոխարիմվել անեաիիր անվամբ (Հանքաշաար՝ Քեշիքենը, Շաեկերտը՝ Ղազանչի, Ավեաարանցը՝ Չանախչի, Խաչակապը՝ Ղուշչի, Բերձորը՝ Լաչին) և կամ անճանաչելիորեն աղավաղվել (Օձունը՝ Ուզունյար, Տավուշը՝ Թոուզ, Արագածը՝ Ալագյագ, Տողը՝ Տուղի, Բանանցը՝ Բայան, Ծովաեողը՝ Չովալիղ, Գանձակը՝ Գյանջա, Եղեգիսը՝ Ալայագ, Քաղվաճաղը՝ Քյուլբաջար, Աղավնաձորը՝ Այնագար, Աեմիձորը՝ Աեմիզոր): Վերջին աղավաղումները, ըստ երևույթին, արվում էին այն պատճառով, որ թուրքերենին խորր էին ալնալիսի ենչուններ, ինչպիսիք են ծ-ն, ժ-ն, ճ-ն և այլն:

Վերոհիշյալ բնույթի տեղանունները շաա են, սակայն զավեշտի են հասնում եայ տեղանուններին թուրքերեն Ղարա ու Մոլլա նալալիըներով կամալակուսնորեն նորաթուլս անվանումներ կպցնելը: Եվ ալսպես, շուրջ 90 գյուղանուն (121 Ղարա-ով տեղանունից), որոնցից 17-ը՝ Ղարաքիլիսա, մաև՝ 4 Աղքիլիսա, 5 Ղզըլքիլիսա: Որաեղ սեքար շինուրյան, եաակապես եկեղեցու են եանլիպել, անկալի ամեն ինչից, սլիտակավորել են Ղարա-ով, սալիաակաքարը՝ Աղ-ով, կարմրաքարը՝ Ղոռ-ով: Սալայն 13 Մոլլա-ով ձևերը (Մոլլա Բայագեա, Մոլլա Գուրյա. Մոլլա Դուրսուն, Մոլլա Էլուրլու, Մոլլաղշաղ, Մոլլա Մուսա և այլն), որոնք մեծ մասամբ եայարնակ գյուղերի անուններ են, դժվար է բացաարել: Նույնը կարելի է ասել Ալի (9) և Բաշ (16) նալալիըների մուսին, որոնցով ուղեկցվում են գուտ

¹ Սույն հողվածի քննարկման աաաղձ են ծառայել խորերդային շրջանում հրատարակված ՀԽՍՀ վարչատերիտորիալ բաժանման տեղեկատու գրքերը, որոնք թվագրված են 1948, 1955, 1964, 1971, 1976, 1988 թթ. և ՀՀ վարչատարածքային բաժանման մասին ՀՀ օրենքը՝ 4, XII, 1995թ., ինչպես մաե դաշտային ազգագրական նյութերը՝ գրառված Արցախում, 1968, 1969, 1970, 1987 թթ. գիաարշավների ըմքացքում:

² Տե՛ս Ա. Ա ս լ ա ն յ ա ն, Հ. Գ թ գ ե ա յ ա ն, Հայկական ՍՍՀ աշխարհագրական անունների համառոտ բառարան, Եր., 1981:

հայաբնակ գյուղերի անունները (Ալիբեքլու, Ալիլու, Ալիխան, Ալիդոլխ, Ալիդուլիչեն, Ալիքուլակ ու Բաշաբարան, Բաշ Գյառնի, Բաշգյուղ, Բաշնալու, Բաշքենդ և այլն)³։

Մեր պատերազմը էլ ոչ հետո անցյալում (Արևելյան Հայաստանի Ռուսաստանին միացվելուց հետո) վերաբնակվելով ՀՀ տարածքում, զարմանալիորեն գրեթե ամբողջությամբ պահպանել էին այդ օտարացված անդամունները (ասենք, Վահագնի փոխարեն՝ Շահալի) և կամ նոր բնակավայրը վերանվանել իրենց նախկին քնօրրանի անվամբ (օր. Գավառի փոխարեն՝ Նոր Բայազետ)։

Այս ամենի հանրագումարում 1940-ական թթ. վերջերին խորհրդային Հայաստանի 1130 բնակավայրի անվանումներից 434-ը թուրքերին էր (մասամբ՝ պարսկերեն), 603-ը՝ հայերեն, որից 25-ը՝ նորատեղի ավան (խորհանտեսություններին, երկաթգծալին կայարաններին ու այլնի առընթեր), 20-ը՝ ուսերեն, շատ քիչ՝ քրդերեն ու հունարեն⁴։

խորհրդային շրջանում, մասնավորապես մեծ բանաստեղծ Հավի. Շիրազի հայտնի պոեմից (1942թ.) հետո⁵, անդի ունեցավ բնակավայրերի անվանումների զանգվածային հայացում, որը հաճախ զուգորդվում էր այդ ժամանակի գաղափարախոսությանը՝ հասակ ցուցադրական գունազարդմամբ (օր.՝ Լուսավան-Լուսակերտ, Այգեշատ-Այգուլվան և այլն)։ Մրա ցայտուն լուսաբանումն են ժամանակի վարչատարածքային բաժանման այրբենական կարգով կազմված ցուցակից եանված համանուն ու նույնարմատ բնակավայրերի անվանումների վիճակագրական ավյալները։ Այսպես, *այգ*-ով՝ 13, *ազատ*-ով՝ 17, *գեղ*-ով՝ 15, *լեռ*-ով՝ 15, *լուս*-ով՝ 11, *ծաղկ*-ով՝ 13, *մրգ*-ով՝ 6, *նոր*-ով՝ 27, *ոսկե*-ով՝ 7, *ջրա*-ով՝ 10, *ասր*-ով՝ 11, *սովետ*-ով՝ 5, *վարգ*-ով՝ 13, *քար*-ով՝ 9 և այլն⁶։

Այնուհասակ, անդամունները միայն Ասատով հեակյալ պատկերն են ալիս. *ար*-ով՝ 4, Ագուրակ՝ 10, *ազատ*-ով՝ 17, *աղիգ*-ով՝ 11, *արա*-ով՝ 7, *այա*-ով՝ 27, *այի*-ով՝ 19, *ալ*-ով՝ 20, *ախ*-ով՝ 37, *ակ*-ով՝ 23, *ահ*-ով՝ 8, *ադ*-ով՝ 120, *ալ*-ով՝ 24, *այգ*-ով՝ 18, *ալ*-ով՝ 43, *ան*-ով՝ 24, *աշ*-ով՝ 18, *աշ*-ով՝ 9, *ասր*-ով՝ 10, *առ*-ով՝ 14, *աս*-ով՝ 12, *ալ*-ով՝ 18, *ար*-ով՝ 223։ Չժանրարեոնելու համար չեն շարանակալում հաջորդ անդամունների (Բ-Ց) վիճակագրությունը։ Ուշագրսովն այն է, որ 820 անդամունից ոչ հայեցի է շուրջ 300-ը⁷։

Իսկ ահա անհասի պաշամունքի դեմ մղվող պայքարի երթական փուլում կրկին վերանվանվեցին նաև նախկինում վերանվանված մի շարք բնակավայրեր՝ Միկոյան վերանվանված Քեշիչքենդը դարձվեց Եղիզմածոր, Անասասավան վերանվանված Դարդալուն դարձվեց Այգեգարդ, վերականգնվեցին Շավարշավան վերանվանված Կոթին ու Դանուշավան վերանվանված Այգեհաար (դարձ ի շրջանս յուր) ։

Այդ ժամանակներում արվեց նաև մի արատոց «նորարարություն» Հանրապետությունում զանվող Վայոց ձոր պատմական զավառանունը դարձվեց Հայոց ձոր (որը նույնպես պատմական զավառանուն է, բայց Արևմտահայաստանում է Վանա լճին առընթեր) այն լռելյայն պոտոճառարանությամբ, որ վայել չէ, որ խորհրդային երկրում լինի լացակումած *վայ*-ով սկսվող անդամուն։

Բնակավայրերի վերանվանումներում երբեմն հասնում էին չափազանցաբայան։ Այսպես՝ Հավի. Թումանյանի 100-ամյա հորկյանի առիթով I ոուլու երեք, հարևան շրջանի մեկ անդամուն վերանվանվեց *Թումանյան* (Ալավերդալ շրջանը, Դսեղ գյուղը, Չաղի ձոր ավանը՝ նույն շրջանում, Քոլագերան երկաթուղային ավանը՝ Գուգարքի շրջանում և սովխոգին կից ավան՝ Նոյեմբերյանի շրջանում)։ Հիշում հմ ակադեմիկոս Գրիգոր Դա-

³ Անդ (ան՝ս Բատարան-ի եամպատասխան անվանացանկերը)։

⁴ Տե՛ս Հայկական ՍՍՌ վարչա-տերիտորիալ բաժանումը (հայ., ռուս.), (առ I հունվարի 1948թ.), առաջին հրատ., եր., 1948, էջ 55-86։

⁵ Հ ո վ ն. Շ ի ր ա գ. Մեր գյուղերի անունները. - Երկեր, հ.2, եր., 1982, էջ 248։

⁶ Տե՛ս Հայկական ՍՍՀ վարչա-տերիտորիալ բաժանումը (հայ., ռուս.), (առ I օոստոսի 1988 թ.), 6-րդ հրատ., եր., 1988, էջ 61-71։

⁷ Տե՛ս Ա. Ա ս լ ա մ յ ա ն, Հ. Գ ր գ ե ա ր յ ա ն, նշվ. աշխ., էջ.9-36։ Չարմանալի է, որ խաշ-ով 27 անդամունից միայն 8-ն է վերանվանվել (էջ 88)։

փանջյանի գայրույթը (որ անդամունների եմուտ ստազարանող էր) ետակապես հինավուրց *Դսեղը Թումանյան* վերանվանելու կապակցությամբ, «եթե Թումանյանը գլուխը բարձրացներ, ի՞նքը կբողոքեր դրա դեմ»:

Վերջին տասնամյակում շարունակվեց տեղանվանավտխության գործընթացը՝ հիմք ընդունելով պատմական անվանումները վերակսնգնելու սկզբունքը, որն ինչ-որ չափով կիրառվում էր նաև նախորդ փուլում: Բայց սույն գործընթացում էլ եղան մի շարք, երբեմն ցավալի վրդպումներ, որոնք ենարավոր էրազմանան: Արայես, փոխանակ վերականգնելու *Կույրիչ* վերանվանված գյուղի *Ջարխեչ* անունը, այն անվանվեց *Հաղարծին*, մինչդեռ վերջինս միջնադարյան ետյունի հոգևոր ճարտարապետական եուշուրծանի անունն է, որը գյուղից բավական հեռու է: Սույն օրինակը եզակի չէ ու միայն ունի վարակիչ դառնալու. նույն կերպ էլ վիճարկվում է Այավերդի քաղաքի վերանվանումը՝ քննարկվում է *Սանահին*, նաև *Լավար* և այլ աարբերակներ, մինչդեռ քաղաքի հայեցի բուն անունը *Մանես* է⁸: Դեռ ավելին: Ազգային ժողովում նորերս որոշ եավակնոա պատգամավորներ (Հր. Հակոբյան և ուրիշներ) ձայներ են հնչեցնում Գավառ քաղաքը վերանվանելու *Քյավառ* կամ վերականգնելու *Նոր Բայազետ* անունը: Աես քե ուր կարող է եասցնել անգիատությունը՝ այն բանի չըմբռնումը, որ *Քյավառ*-ը բայբաուս լին դարձած *Գավառ* պատմական տեղանվանման քրքաեունչ ձևն է, իսկ *Բայազետ*-ը Օսմանյան տիրակալի անվամբ է կոչված:

Տակուվին ընթանում են խորերդալին ժամանակներից եկող, որայես, այսպես ասած, ցուցադրական գունագարբան արգաւիք, բնակավայրերի նույնարմաա ու նույնանուն անվանումների բազմազտնեցմանը միտված գործընթացները՝ պատմական եիմամբ: Համոզիչ լինելու եամար բերում ենք Հայաստանի Հանրապետության օրենքի ցանկի հիմամբ եաշվարկած բնակավայրերի կրկնվող անվանումներն ըուտ մարգերի⁹:

Արագածունի մարզ- 121 բնակավայր, որից Ազարակ՝ 2, Արագած՝ 2 (նաև՝ Արագածուն), Գեղածոր-Գեղարոա-Գեղադիր, Երրորդ սովխոզի գյուղ (երևի արդեն փոխվել է), Լեռնապար-Լեռնարոա, Լուսազյուղ-Լուսակն, *Ծաղկա*-ով՝ 3 գյուղ, Չորա-գլուխ- Չորագյուղ, *Ներքին*-ով՝ 2, *Նոր*-ով՝ 5 (ընդ որում, Նորաշեն՝ 2), *Ոսկե*-ով՝ 3, Վարդ-դեմիս-Վարդեմուտ-Վարդարուր, *Վերին*-ով՝ 3: Ընդամենը՝ 33:

Արարատի մարզ- 98 բնակավայր, որից Ազաա-ով՝ 2, Այգե-ով՝ 4, Արարատ՝ 2, Արև-ով՝ 2, Գետ-ով՝ 2, Դաշտ-ով՝ 2, Լանջ-ով՝ 3, Լուս-ով՝ 2, Հովիտ-ով՝ 2, Արգա-ով՝ 3, Նոր-ով՝ 7, Ջրա-ով՝ 2, Միս-ով՝ 2, Վարդ-ով՝ 2, *Վերին*-ով՝ 2, Ուրց-ով՝ 2: Ընդամենը՝ 41:

Արմավիրի մարզ - 98 բնակավայր, որից Ակնա-ով՝ 2, Այգե-ով՝ 3, Արաքս՝ 2, Արմավիր՝ 2, Արև-ով՝ 3, Բաղրամյան՝ 2, Լեռնա-ով՝ 2, Ծաղկ-ով՝ 2, Հայկա-ով՝ 2, Արգա-ով՝ 2, Նոր-ով՝ 6, Շաեումբան՝ 2, Շեն-ով՝ 2, Ջրա-ով՝ 3: Ընդամենը՝ 35:

Գեղարքունիքի մարզ- 98 բնակավայր, որից Արծվա-ով՝ 2, Գեղա-ով՝ 5, Լիճ-ով՝ 4, Ծաղկ-ով՝ 2, Ծով-ով՝ 4, Չորա-ով՝ 2, Ներքին-ով՝ 2, Նորա-ով՝ 4, Վարդ-ով՝ 2, *Վերին*-ով՝ 2: Ընդամենը՝ 29:

Լոռու մարզ- 127 բնակավայր, որից Արջուա՝ 2, Արև-ով՝ 2, Լեռնա-ով՝ 4, Ծաղկա-ով՝ 2, Կաթնա-ով՝ 3, Չորա-ով՝ 3, Մեծ-ով՝ 3, Նոր-ով՝ 2, Սար-ով՝ 3, Վահագն-ով՝ 2, Փամբակ՝ 2, *Քար*-ով՝ 4: Ընդամենը՝ 32:

Կոտայքի մարզ- 69 բնակավայր, որից Գեղա-ով՝ 3, Ջով-ով՝ 3, Նոր-ով՝ 4, Ջր-ով՝ 3: Ընդամենը՝ 13:

Շիրակի մարզ- 131 բնակավայր, որից Ախուր-ով՝ 2, Աղին՝ 2, Անի-ով՝ 2, Արև-ով՝ 2, Գետ-ով՝ 2, Լեռն-ով՝ 3, Լուսա-ով՝ 2, Կարմրա-ով՝ 2, Կրա-ով՝ 2, Հայկա-ով՝ 3, Հովիտ-ով՝ 3,

⁸ Առաջ են քաշվում նաև այլ տարբերակներ (անս, Գ.Սարոյանի «Ժամանակն է անվանափոխել» հոդվածը. – «Հայաստանի Հանրապետություն» լրագիր, 31.03.1998), որոնք բռնազրոսիկ են, ուստի անընդունելի:

⁹ Տես Հավելված 2, Հայաստանի Հանրապետության վարչատարածքային բաժանման մասին ՀՀ օրենքի (ցանկ ՀՀ համայնքների և բնակավայրերի), Եր., 1995թ.:

հայարնակ գյուղերի անունները (Ալիբեբու, Ալիու, Ալիխան, Ալիդոլի, Ալիդուլիչեն, Ալիքուչակ ու Բաշարարան, Բաշ Գյամենի, Բաշգյուղ, Բաշնալու, Բաշքենդ և այլն)³։

Մեր պատերձն է ոչ հետո անցյալում (Արևելյան Հայաստանը Ռուսաստանը միացվելուց ետև) վերաբնակվելով ՀՀ տարածքում, զարմանալիորեն գրեթե ամբողջությամբ պահպանել էին այդ օտարացված տեղանունները (ասենք, Վաեազնիի փոխարեն՝ Շահայի) և կամ նոր բնակավայրը վերանվանել իրենց մախկին բնօրրանի անվամբ (օր. Գավառի փոխարեն՝ Նոր Բայազետ)։

Այս ամենի եանրագումարում 1940-ական թթ. վերջերին Խորեղային Հայաստանի 1130 բնակավայրի անվանումներից 434-ը թուրքերեն էր (մասամբ՝ պարսկերեն), 603-ը՝ եայերեն, որից 25-ը՝ նորաստեղծ ավան (խորեղանտեսություններին, երկաթգծային կայարաններին ու ադն առընթեր), 20-ը՝ ոռոտերեն, շաա քիչ՝ քրդերեն ու եուներեն⁴։

Խորեղային շրջանում, մասնավորապես մեծ քանակությամբ Հովհ. Շիրազի եայունի պոեմից (1942թ.) հետո⁵, տեղի ունեցավ բնակավայրերի անվանումների զանգվածային հայտնացում, որը եանախ գուգոլովում էր այդ ժամանակի գաղափարախոսությանը եատուկ ցուցադրական գունագարումար (օր. Լուսավան-Լուսակերա, Այգեշաա-Այգավան և այլն)։ Մրա ցայտուն լուսարանումն են ժամանակի վարչատարածքային բաժանման այրբեմական կարգով կազմված ցուցակից եանված եամանուն ու նույնարմատ բնակավայրերի անվանումների վիճակագրական տվյալները։ Այսպես, *այգ-ով*՝ 13, *ագաա-ով*՝ 17, *գեդ-ով*՝ 15, *լեա-ով*՝ 15, *լուս-ով*՝ 11, *ժադկ-ով*՝ 13, *մրգ-ով*՝ 6, *նոր-ով*՝ 27, *ոսկե-ով*՝ 7, *ջրա-ով*՝ 10, *ասր-ով*՝ 11, *սովեա-ով*՝ 5, *վարդ-ով*՝ 13, *քաթ-ով*՝ 9 և այլն⁶։

Այնուեան, տեղանունները միայն *Մտառով* եեակյալ պատկերն են աալխ. *ար-ով*՝ 4, *Ագարակ*՝ 10, *ագաա-ով*՝ 17, *ագիգ-ով*՝ 11, *աթա-ով*՝ 7, *ալա-ով*՝ 27, *ալի-ով*՝ 19, *ալ-ով*՝ 20, *ախ-ով*՝ 37, *ակ-ով*՝ 23, *աե-ով*՝ 8, *ադ-ով*՝ 120, *աե-ով*՝ 24, *այգ-ով*՝ 18, *այ-ով*՝ 43, *աե-ով*՝ 24, *աշ-ով*՝ 18, *աչ-ով*՝ 9, *ապ-ով*՝ 10, *առ-ով*՝ 14, *աս-ով*՝ 12, *ավ-ով*՝ 18, *ար-ով*՝ 223։ Չժանրարեոնելու եամար չեմ շարունակում եաջորդ տեղանունների (Բ-Յ) վիճակագրությունը։ Ուշագրավն այն է, որ 820 տեղանունից ոչ հայեցի է շուրջ 300-ը⁷։

Իսկ աեա անեառի պուշտամունքի դեմ մղվող պայքարի եերթական փուլում կրկին վերանվանվեցին նաև մախկինում վերանվանված մի շարք բնակավայրեր՝ Միկոյան վերանվանված Քեշիշքեղը դարձվեց Եղեզնաձոր, Անասասավան վերանվանված Դարդալուն դարձվեց Այգեգարդ, վերակոնգնվեցին Շավարշավան վերանվանված Կոթին ու Դանուշավան վերանվանված Այգեեաար (դարձ ի շրջանս յուր) ։

Այդ ժամանակներում արվեց նաև մի արաառոց «նորարարություն» Հանրապեաությունում գոնվող Վայոց ձոր պատմական գավառանունը դարձվեց Հայոց ձոր (որը նույնպես պատմական գավառանուն է, րայց Արևաաեայասաանում է Վանա լճին առընթեր) այն լռելյայն պատճառաբանությամբ, որ վայել չէ, որ խորհրդային երկրում լինի լացակումած *վայ-ով* սկսվող տեղանուն։

Բնակավայրերի վերանվանումներում երբեմն եասնում էին չափազանցության։ Այսպես՝ Հովհ. Թումանյանի 100-ամյա եոբելյանի սուիթով Լուսվա երեք, եարևան շրջանի մեկ տեղանուն վերանվանվեց *Թումանյան* (Ալավերդու շրջանը, Դսեղ գյուղը, Չադի ձոր ավանը՝ նույն շրջանում, Քոլագերան երկաթուղային ավանը՝ Գուգարքի շրջանում և սովխոզին կից ավան՝ Նոյեմբերյանի շրջանում)։ Հիշում եմ ակադեմիկոս Գրիգոր Դա-

³ Անդ (աե՛ս Բաաարան-ի համապատասխան անվանացանկերը)։

⁴ Տե՛ս Հայկական ՄՍՌ վարչա-տերիտորիալ բաժանումը (հայ., ռու.), (առ 1 հունվարի 1948թ.), առաջին երաա., եր., 1948, էջ 55-86։

⁵ Հ ո վ հ. Շ ի ր ա գ, Մեր գյուղերի անունները. - երկեր, ե.2, եր., 1982, էջ 248։

⁶ Տե՛ս Հախսևան ՄՍՀ վարչա-տերիտորիալ բաժանումը (հայ., ռու.), (առ 1 օոոսաոսի 1988թ.), 6-ոո հրաա., եր., 1988, էջ 61-71։

⁷ Տե՛ս Ա.Ա ս լ ա ն յ ա ն, Հ. Գ ր գ ե ա ր յ ա ն, նշվ. աշխ., էջ 9-36։ Չարմանալի է, որ Խայ-ով 27 տեղանունից միայն 8-ն է վերանվանվել (էջ 88)։

իանցյանի զայրույթը (որ անդամուցների հմուտ սառուզարանու էր) հատկապես հինավուրց *Դսեղը Թումանյան* վերանվանելու կապակցությամբ, «եթե Թումանյանը զլուխը բարձրացնեք, ի՞նքը կբողոքեք դրա դեմ»:

Վերջին տասնամյակում շարունակվեց ստեղանվանափոխության գործընթացը՝ հիմք ընդունելով պատմական անվանումները վերականգնելու սկզբունքը, որն ինչ-որ չափով կիրառվում էր նաև նախորդ փուլում: Բայց սույն գործընթացում էլ եղան մի շարք, երբեմն ցավալի վիճակումներ, որոնք ենթադրաբար էր բազմաճյուղ: Այսպես, փոխանակ վերականգնելու *Կույրիչ* վերանվանված գյուղի *Ջարխեչ* անունը, այն անվանվեց *Հաղարծին*, մինչդեռ վերջինս միջնադարյան հայտնի եռկողմ ճարտարապետական հուշարձանի անունն է, որը գյուղից բավական հեռու է: Սույն օրինակը եզակի չէ ու միտում ունի վարակիչ դառնալու. նույն կերպ էլ վիճարկվում է Ալավերդի քաղաքի վերանվանումը՝ քննարկվում է *Մանահին*, նաև *Լավար* և այլ աստիճաններ, մինչդեռ քաղաքի եայեցի բուն անունը *Մանես* է⁸: Դեռ ավելին: Ազգային ժողովում նորերս որոշ եավակնոտ պատգամափոխներ (Հր. Հակոբյան և ուրիշներ) ձայներ են հնչեցնում Գավառ քաղաքը վերանվանելու *Ջրավառ* կամ վերականգնելու *Նոր Բայազետ* անունը: Ահա թե ուր կարող է հասցնել անգիտությունը՝ այն բանի չըմբռնումը, որ *Ջրավառ*-ը բարձրաձայն դարձած *Գավառ* պատմական տեղանվանման քրքրահունչ ձևն է, իսկ *Բայազետ*-ը Օսմանյան անվանափոխության անվանում է կոչված:

Տակավին ընթանում են խորեղային ժամանակներից եկող, որպես, այսպես ասած, ցուցադրական գունազարդման արգասիք, քնակավայրերի նույնարմաս ու նույնանուն անվանումների բազմազանեցմանը միտված գործընթացները պատմական կիսմամբ: Համոզիչ լինելու համար բերում ենք Հայաստանի Հանրապետության օրենքի ցանկի կիսմամբ հաշվարկած բնակավայրերի կրկնվող անվանումներն ըստ մարզերի⁹:

Արագածոտնի մարզ- 121 բնակավայր, որից Ազարակ՝ 2, Արագած՝ 2 (նաև՝ Արապածոտն), Գեղածոր-Գեղարտա-Գեղարայր, Երրորդ ավիտոզի գյուղ (երևի արդեն փոխվել է), Լեռնապար-Լեռնարտա, Լուսազյուղ-Լուսակն, *Ծաղկա*-ով՝ 3 գյուղ, *Չորա*-զլուխ- *Չորա*-գյուղ, *Ներքին*-ով՝ 2, *Նոր*-ով՝ 5 (ընդ որում, *Նորաշեն*՝ 2), *Ոսկե*-ով՝ 3, Վարդենիս-Վարդենուս-Վարդարաուր, *Վերին*-ով՝ 3: Ընդամենը՝ 33:

Արարատի մարզ- 98 բնակավայր, որից *Ազար*-ով՝ 2, *Այգե*-ով՝ 4, Արարատ՝ 2, *Արև*-ով՝ 2, *Գեա*-ով՝ 2, *Կաշա*-ով՝ 2, *Լանջ*-ով՝ 3, *Լուս*-ով՝ 2, *Հովիտ*-ով՝ 2, *Սրգա*-ով՝ 3, *Նոր*-ով՝ 7, *Ջրա*-ով՝ 2, *Սիս*-ով՝ 2, *Վարդ*-ով՝ 2, *Վերին*-ով՝ 2, *Ուրց*-ով՝ 2: Ընդամենը՝ 41:

Արմավիրի մարզ - 98 բնակավայր, որից *Ալմու*-ով՝ 2, *Այգե*-ով՝ 3, Արաքս՝ 2, Արմավիր՝ 2, *Արև*-ով՝ 3, Բաղրամյան՝ 2, *Լեռնա*-ով՝ 2, *Ծաղկ*-ով՝ 2, *Հայկա*-ով՝ 2, *Սրգա*-ով՝ 2, *Նոր*-ով՝ 6, Եսեմյան՝ 2, *Շեն*-ով՝ 2, *Ջրա*-ով՝ 3: Ընդամենը՝ 35:

Գեղարքունիքի մարզ- 98 բնակավայր, որից *Արծվա*-ով՝ 2, *Գեղա*-ով՝ 5, *Լիճ*-ով՝ 4, *Ծաղկ*-ով՝ 2, *Ծով*-ով՝ 4, *Չորա*-ով՝ 2, *Ներքին*-ով՝ 2, *Նորա*-ով՝ 4, *Վարդ*-ով՝ 2, *Վերին*-ով՝ 2: Ընդամենը՝ 29:

Լոռու մարզ- 127 բնակավայր, որից Արջուա՝ 2, *Արև*-ով՝ 2, *Լեռնա*-ով՝ 4, *Ծաղկա*-ով՝ 2, *Կաթնա*-ով՝ 3, *Չորա*-ով՝ 3, *Մեծ*-ով՝ 3, *Նոր*-ով՝ 2, *Մար*-ով՝ 3, *Վաեազն*-ով՝ 2, Փամբակ՝ 2, *Քար*-ով՝ 4: Ընդամենը՝ 32:

Կոտայքի մարզ- 69 բնակավայր, որից *Գեղա*-ով՝ 3, *Չով*-ով՝ 3, *Նոր*-ով՝ 4, *Ջր*-ով՝ 3: Ընդամենը՝ 13:

Շիրակի մարզ- 131 բնակավայր, որից *Ախուր*-ով՝ 2, Աղին՝ 2, *Անի*-ով՝ 2, *Արև*-ով՝ 2, *Գեա*-ով՝ 2, *Լեռն*-ով՝ 3, *Լուսա*-ով՝ 2, *Կարմրա*-ով՝ 2, *Կրա*-ով՝ 2, *Հայկա*-ով՝ 3, *Հովիտ*-ով՝ 3,

⁸ Առաջ են քաշվում նաև այլ տարբերակներ (տե՛ս, Գ. Սարգսյանի «Ժամանակն է անվանափոխել» հոդվածը. – «Հայաստանի Հանրապետություն» լրագիր, 31.03.1998), որոնք բռնազբոսիկ են, ուստի անընդունելի:

⁹ Տես Հավելված 2, Հայաստանի Հանրապետության վարչաառարածրային բաժանման մասին ՀՀ օրենքի (ցանկ ՀՀ նամայնքների և բնակավայրերի), Եր., 1995թ.:

Չորս-ով՝ 2, *Մեծ-ով*՝ 3, *Մեղրա-ով*՝ 2, Սուսայեյյան՝ 2, Շիրակ՝ 3 (մարզի անվան հետ), Ջաջուռ՝ 2, *Ջրա-ով*՝ 3, *Մարա-ով*՝ 5, *Վարդա-ով*՝ 2, *Փոքր-ով*՝ 4: Ընդամենը՝ 52:

Սյունիքի մարզ- 135 բնակավայր, որից *Ներքին-ով*՝ 3, *Նոր-ով*՝ 2, Ռոտասա՝ 2, Սյունիք 2 (մարզի անվան հետ), *Վերին-ով*՝ 4, *Տանձա-ով*՝ 2: Ընդամենը՝ 15:

Վայոց ձորի մարզ- 55 բնակավայր, որից *Արաս-ով*՝ 2: Ընդամենը՝ 2:

Տավուշի մարզ- 65 բնակավայր, որից *Այգե-ով*՝ 2, *Լուսա-ով*՝ 2, Շաղկափսն՝ 2, *Ոսկե-ով*՝ 2, *Վերին-ով*՝ 2: Ընդամենը՝ 10:

Այսպիսով, 1990-ական թթ. կեսերին համանուն ու նույնարմատ բնակավայրերի թիվը 262-ն է: Այսինքն՝ նախորդի համեմատ կրճատվել է շուրջ կեսով 271, ընդ որում, 1940-ականների 869-ի դիմաց 1990-ականներին կար 997 բնակավայր:

Ուշագրավ է, որ ըստ մարզերի, բնակավայրերի համանուն ու նույնարմատ անվանումները հետևյալ պատկերն են ներկայացնում. Արագածոտնի մարզի 121 բնակավայրից նշված հատկանիշներով որակվածները 33-ն են, Արարատի մարզի 98-ից՝ 41-ը (գրեթե կեսը), Արմավիրի մարզի 98-ից՝ 35-ը, Գեղարքունիքի մարզի 98-ից՝ 29-ը, Լոռու մարզի 127-ից՝ 32-ը, Կոտայքի մարզի 69-ից՝ 13-ը, Շիրակի մարզի 131-ից՝ 52-ը, Սյունիքի մարզի 135-ից՝ 15-ը, Վայոց ձորի մարզի 55-ից՝ 2-ը, Տավուշի մարզի 65-ից՝ 10-ը:

Ամենից ցավալին, սակայն, ՀՀ երկրադ քաղաքի անգթորեն չարչրկված վերանվանումն է: Եթե բժախնդորեն նիստուկելու լինենք, ապա կնկատենք, որ քաղաքն իր գոյության վաղեմի ժամանակներից ցայժմ կրել է շուրջ ութ անուն՝ *Կումայրի*, *Գյումրի*, *Կիմրի*, *Ալեքսանդրապոլ*, *Ալեքսոլ*, *Լենինական*, *Կումայրի*, *Գյումրի*: Շատ չէ՝ արդյաք մի բնակավայրի համար:

Եվ ահա այս անդամվանալին մոճավանջից ազատվելու համար, Հայաստանի երրորդ Հանրապետության կայացմամբ վերջապես ընձեռվեց հնարավորություն՝ տընօրինելու գործերը մեր ուզած ձևով: Սպասված էր, որ որոշակի հանգամանքների բերումով պաշտանապես անցյալ աարիներին՝ *Ալեքսանդրապոլ*, մեր դորասկզբներին՝ *Լենինական* մկրտված տեղանունները վերջուպես անող կզիջեն պատմականորեն հայանի բուն հայաշունչ-հայաեունչ *Կումայրի* տեղանվանը, որպես էլ սկզբնապես արվել էր՝ շնորհիվ ժամանակի խելամիտ քաղաքապետ Կ. Համբարձումյանի ջանքերի: Բայց վերջին հաշվով հաղթեց գավառային մասնությունը և այդ ամենաեայեցի քաղաքը՝ վերանվանվեց թրքաշունչ-թրքաեունչ *Գյումրի* անվամբ:

Ի դեպ, 2000թ. Անկարայում թուրքերեն երառադակված Արևելյան Թուրքիայի վարչատարածքային քարտեզում (Türkei, Ost. Euro-Ladkarte, 1.800,000), որի մեջ առնվել է նաև ՀՀ-ն, գրված է՝ *Qümrü (Qümrü)*, այսինքն՝ վերսահն հավասարվել է *Գյումրի*-ի թուրքերենին հարագաս լինելը: Հարկ է նշել, որ թուրքերենին բնորոշ է բառամիջի ձայնալորները, ավյալ դեպքում՝ ու-ն ումլաուաով ենչելը, «վափկեցնելը»՝ *ü*, որի եեաևանքով միշտ սաացվում է *ju*: Այդպես է, *Գյումրիից* բացի, նաև համանունչ բոլոր անդամուններում. Գավառը՝ *Ջավառ*. Փարաքարը՝ *Փարաքյար*, Կուրիներ՝ *Գյուրուն* և այլն:

Այս պարագուսն որպես աարրական ճշմարտություն, վաղուց ի վեր հայանի է հայագեաներին սակայն, ցավոք, նրանց եեա գրեթե հաշվի չեն նստում, չեն իարերդակցում այն պասական մարմինները, որոնք անօրինում են օրենսդրական ակաերի հորինումը: Դա կրկին անգամ դրսևորվեց Ազգային ժողովում, որանող վերջերս բուամ վեճերի առարկա հանդիսացած Մույիսի 1-ի և Սարաի 8-ի սան օրեր հայաարարելու հարցի քննարկումը, որը խիստ քաղաքականացվեց, ինչպես սովորարար արվում է ավյալ աայանում՝ առանց պատմամշակութային լուրջ անդրադարձների (գոնե նման խնդիրներ արծարծելիս):

Բուն մասնագեաները, սակայն, չեն կարող անաարբեր անցնել նման խեղաբյուրումների կողքով, որայիսիներից է վերը քննարկված *Կումայրի-Գյումրին*, և չանցան: Հարկ է նշել կումայրեցի ազգագրագեա Կսալ Մեղրույանի՝ գիանականի ագնիվ մոումներով գրված, ճիշտ է, լրագրային, բայց մասեանագրական աղբյուրների վկայություններով եույժ եագեցած ծանրակշիռ եավածները: Դրանցից առաջինը տպագրվել է «Կումայրի»

լրագրում (4 հունիսի 1991թ.), «Կումայրի բնակավայրի անվան պատմությունից» վերտառությամբ, որով ուղջունվում է *Լենինականի* վերանվանումը *Կումայրի*: Շատ չտնցած (շուրջ հինգ ամիս) նա վերստին հանդես է գալիս, այս անգամ «Ազգ» հոտրյա լրագրում (19 Լակտեմբերի 1991թ.) «Պատմական փաստը հանրաքվիի» խոստում խորագրով հողվածով, որով իտավացիորեն վիճարկում է տվյալ խնդրի այդ կերպ վճուման օրինականությունը՝ հենված տնայնագործակտն վերապրուկային մտայնությամբ սրայմանավորված, պատամշակտթային խորքային մտեցումը բացատած որոշման վրա¹⁰:

Աեա ինչու հարկ է, որ վերականգնվի «Կումայրին», և դա պետք է դառնա քալաքի ուլջախտե մտավորականների սլատվի ու արժսնասլատվաթյան խնկիր՝ համագործակցած տերի իշխանությունների հեա:

Տարիներ աուսջ՝ 1982-ին, փորձել են փոքր-ինչ (մեկ հնչյունի) շտկմամբ եայաշունչ-բիայնաշունչ դարձնել հայոց նորագույն պատմության ագատամարտի բնօրրան *Սարդարապատ* տեղանունը՝ *Սարդար*-ը դարձնելով *Սարդուր*՝ *Սարդուրապատ* (ի դեպ, ժամանակին իրավացիարեն տեղանվան *րադ* մասնիկը փոխարինվել է *պատ*-ով, որով, սակայն, այն լիովին չի ձերբագատվել պարսկաշունչ լինելուց), բայց հաջուլության չեն հասել: Հուտով են, որ հեաամուտ լինելու դեպքում հնարավոր է եամտել պատկան մարմիններին՝ անելու սլո չնայած փոքր, բայց էական շակտմը:

Ատեսարակ տեղանունների վերաճշգրտումը տակավին շաբունակական գործընթաց է հատկուպես անհարկի կրկնություններից, գունագարդումից խուսափելու և, մանավանդ, բտն հայեցի սլատմակուտն տեղանունները հնարավորինս վերականգնելու ու այդ կիմամբ նորերը հորինելու աուումով: Դրա հնարսլորությունն ընձեոում են մեր գրավոր ադքյուրները և բանավոր ավանդապատումները, որոնցից խելոմտորեն օգուլելը մեծապես կնսլաստի տեղանվանակերտմանը¹¹:

Վերջապես, կցանկտմալի անդադառնալ քերևս անուղղակիորեն բուն խնդրին ամնչվող մի հարցի ևս: Դա հետևյալն է: Թյուրիմացություն է ամլա նաև մի այլ խնդրում: Վերը նշված նոր վայլատարածքսլին բաժանմամբ (1995թ.) Լոտվա մարզի մեջ է ամնվել նաև նախկին Սսլիակի շրջանը, ոթն աուավելապես հարում է Շիրակի մարզին քե՝ բնակլլոնայական պայմաններով, քե՝ տնտեսամշակութային յուրահատկություններով (ամենակարևոր՝ բնակիչները մեծամասամբ արևմաաաայոց սերունդներն են), մինչդեռ բուն յոտեցիներն ընդեսնուր աուամբ արևելաաայեր են, բացառյալ Տաշիլի նախկին շրջանի կտթոլիկները, որոնք տակավին զգացվող կենցաղատլորութային յուրահատկություններ են դրսևորում: Նույն կերպ էլ սլսլամունք է, ըսա իս, Ճամբարակի (Կբասնոսկսկի) նախկին շրջանը Գեղարքունիքի մարզին կցելը, քանի որ դրա բնակչությունը (բացառյալ ոուս հնադավանների), որպես վադեմի տրևելաաայեր (դարձյալ բացառյալ Մսրաունի գյուղինը), ունեն հննց միայն Տավաշի մարզի բուրը հատկանիշները, մինչդեռ Գեղարքունիքի մարզի բնակիչներն արևմաաաայոց սերունդներ են՝ միայն իրենց հատուկ անամեսամշակութային ալոպով¹²:

Ատեսարակ Հայաստանի նախկին վաթյաարածքային շրջանները հանպատարաստից վարչաարածքային մարզերի մեջ ընդգրկելն արվեց լոիսա հապճեպորեն, որն ամկա սոցիալոմտեսական պայմաններում վերջին հաշվով հանգեցրեց մեծ ամհարմարությունների: Աեա ինչու, վերջերս Խորերդարանում օրակարգի հարց է դարձել մարզերի

¹⁰ Ուշագրուվ է նաև Գ. Սկրտյանի արձագանքը (աե՛ս հողվածը՝ ... Եվ կոչեցին քաղաք Գյումրի.- «Ազգ», 31 XII 1992), որով նույնպես վիճարկվում է նման հարցերը հանրաքվեով վճռելու օրինականությունը, մանավանդ որ կասկածելի է եղել դրա անաչատությունը:

¹¹ Այս աոթիվ տես. Հ. Խաչարյան, Վերսահն Հայաստանի տեղանունների մասին, «Հայաստանի Հանրապետություն», 20-21. VI. 1997թ.:

¹² Այլ նկատաուումներով այս աոիթով տարակուտանքներ են եայտնել ուրիշ եեղինակներ ևս (աես օր. Ա. Զիրոյան, Հանրապետության վարչաարածքային բաժանման որոշ մոտեցումների մասին., «Հայաստանի Հանրապետություն», 29. IV. 1998):

ներկա կարգավիճակի վերանայումը (Լ. Վալեսյան), որը (եռուսանք) կարվի առավել մասածված՝ խնդրա առարկայի հանուր պարամետրերի եաշվստմամբ, մասնագետների խորհրդատվությամբ, մի բան, որը չէր արվել նախկինում (Գ. Ավագյան):

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОЙ ТОПОНИМИКИ РА

___ *Резюме* ___

___ *Д. С. Вардумян* ___

Общеизвестно, что топонимы Армении в течении веков в результате господства чужестранцев были заменены мусульманскими – персидскими и тюркскими названиями. В советский период, в частности, после известной поэмы Ов. Шираза («Названия наших сел», 1942) началась массовая реармизация названий населенных пунктов, и процесс этот продолжается по сей день, в результате чего, однако, имеют место повторы топонимов, особенно новообразованных, а также неточности иного порядка.

Досаднее всего, тем не менее, представляется намученный вопрос переименования второго города РА: ожидалось, что возникшие в результате исторического конформизма, *Александрополь*, а затем и *Ленинакан* должны были уступить место наполненному армянским духом и звучанием *Кумайри*. Между тем возобладало провинциальное мышление, и город, согласно «референдуму», был переименован в *Гюмри*. Следует стереть это клеймо с облика города и восстановить древнее название *Кумайри*.